

Emlékezés Kodály Zoltánra

2012. december 16-án

*Hallottad a szót: „rendületlenül”?
Ábránd, hiúság, múltó kegy, javak, –
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
Vész és gyalázat el ne rántsanak.
Oh, értsd meg a szót: árban és apályon
Szirt a habok közt – hűséged megálljon!*

Arany János intése Kodály Zoltán üzenete is – akire emlékezni, és akinek – évtizedek múltával is – köszönetet mondani jöttünk születésének 130. évfordulóján.

„Rendületlenül” – ez a szó kulcsa és iránytűje köszönetünknek. Kodály Zoltán – az Igaz Ember – hite, meggyőződése örök példa számunkra.

A zeneszerzőre, tudósra, nevelőre emlékezünk – már sajnos nem úgy, ahogy előző generációk tehették. Kortársainak visszaemlékezése eleven szellemi és lelki kapcsolat – immár írásban rögzített – lenyomata. Mi pedig már az ő közvetlen vagy távolabbi tanítványai vagyunk. De ránk is változatlanul érvényes a „rendületlenül” parancsa, amit Kodály Zoltán életművével hagyott ránk.

Hogyan tudunk ennek megfelelni?

Tudunk-e érvényt szerezni tőle kapott szellemi kincsünknek, tovább tudjuk-e adni, és hogyan? Hiszünk-e még a „tisza forrás” erejében? Hiszünk-e még ma is, hogy Kodály filozófiájának zenei és emberi igazságára az utánunk jövő nemzedéknek is szüksége van?

Az ünneplésnek talán egy-egy koncert, vagy szép köszöntő szavak mellett méltó módja, ha megtisztítjuk örökségünket az időközben ráradott idegen „díszektől” (még ha divatosak, akkor is), és a módszer helyett a muzsikát ünnepeljük. Mert Kodály Zoltántól magát a ZENÉ-t tanultuk, kaptuk. A semmi mással nem pótolható, de mindenki számára elérhető lelki táplálékot. Azért, hogy élhessünk vele és ne teljék lelki szegénységben életünk. A zene boldogító, lelki-szellemi felemelkedést adó lényegére akarta megtanítani az embereket. Rendületlen hittel.

Ez a hit a gyökerekből táplálkozott. Mint tudós, népdalgyűjtő útjain megismerte a társadalom legszegényebb rétegét, a parasztembereket, akiknek dalai, éneklésük megnyitotta a lélek legmélyebb rejtekét és a kultúra legrégebbi rétegét. Másfelől pedig a 16. századi reneszánsz művészet irodalmi és zenei kincsei mutattak utat céljához, népének kulturális fel-emeléséhez.

A zenei általános iskolát járt gyerekek az „Ötfokú zene” 1. füzetének népdalaival kezdték, majd hamarosan a bicíniumok apró remekműveinek megismerésével folytatták útjukat a zene birodalmában. Magyar népdalok

és rokon népek népdalai egy komponált másik szólám kíséretében felfedezés és örömforrás volt számukra, számunkra. Akkor – az 50-es években – nem énekelhettük a genfi zsoltárok, sem a Cantus Catholici énekeinek kétszólámú megfogalmazásait. Nem találkozhattunk – ha csak otthon nem – azok szövegével, egyszólámú eredetijével, és csak később értettük meg ezek jelentőségét zenetanulásunkban. Akkor talán még tanáraink sem tudhatták, hogy Lassus, Othmayr és mások kétszólámú motettáinak késői magyar pótlására vállalkozott a zeneszerző. Bevezetésül szánta a vokálpolyfónia nagyobb alkotásaihoz, amelyekhez utunk vezetett. A mintául szolgáló Palestrina-stílusra jellemző komponálásmódon kívül a 16. századi szövegek üzenete is nagy jelentőségű volt a zeneszerző Kodály Zoltán számára.

József Attila így kezdte „Gyémánt” című versét 1924-ben: „Mindenkor idejük van a zsoltároknak”. Mert a történelem viharában a négyszáz évvel korábban magyarra fordított, átköltött versek egészen új jelentőséget nyertek a XX. században.

Kodály Zoltán megírta a maga Magyar Zsoltárát 1923-ban. A meghurcoltatás éveit sok keserűség gyűlt össze a komponistában, s ez a lelkiállapot panaszos, áradó indulatként öltött testet az 55. zsoltár feldolgozásában. Tartalmilag érthető a „Könyörgés a hamis atyafiak ellen. Vigasztalódás Istenben” című zsoltár feldolgozása. A magyar népzene forrásából táplálkozó zene jeleníti meg a bibliai kor, a magyar 16. század és az elbukott forradalmak harcokkal teli idejét. Megvívta harcát az „Igaz Ember”, a „vir justus” is, de megkapta a vigasztaló ígéretet az igazakat megtartó Istentől. Kodály Zoltán életében is – mert minden időben követte hite belső parancsát – idejük volt a zsoltároknak. És ma is idejük van a zsoltároknak. Hitet erősítő, a mélységből kiáltó könyörgéstől az oltalmazó Istent dicsérő és neki hálát adó versek akkor is, ma is, József Attilának és Kodály Zoltánnak is kapaszkodót jelentettek és jelentenek.

Rendületlen hite az elődök örökségének érvényességében minket is kötelez. Az ő útja a zenéhez küzdelmes, hosszú volt. A mi kezünket már ő fogta, útmutatásai bevilágították utunkat. Szellemének, alkotásainak, emberségének sugárzó példája áldozatos és hiteles tanárok munkája nyomán a tanítványokat arra sarkallta, hogy bármely hivatást válasszanak is, jelenjen meg emberi sugárzásuk.

Rendületlen hűség a gyökerekhez, a hazához, hithez – Arany János és Kodály Zoltán hitvallása a mi világunkban is aktuális parancs.

Rendületlenül kiállni a kiművelt értelem és a kiművelt szív harca mellett, amely a nemzet szellemi és lelki kincseinek megtartásáért folyik. Mert Kodály Zoltán szóban és zenében egyaránt megfogalmazott testamentuma megállja helyét az állandóan változó időben is. A fejtett technika világának abszolút hatalma kibillentette egyensúlyából a világot. Elvett valamit az embertől: a személyes kapcsolatok nélkülözhetetlenségét. Pedig az egyazon érzelmeknek egyidőben való átélését, annak gyönyö-

rúségét csak az együtt éneklők érezhetik. A Nagy Harmónia („Nem sokat ér, ha magunknak dalolunk...”) megszólalásának reményében nem mondhatunk le a zenével teljes lelki életről! Köszönjük a felismerést és az iránymutatást Kodály Zoltánnak!

Higgyük, és tegyünk ezért rendületlenül mi is!

Hartyányi Judit

*

A Magyar Kodály Társaság
Konferenciát rendezett 2012. december 15-16-án,
Kodály Zoltán születésének
130. évfordulója tiszteletére a Kodály Emlékmúzeumban

Az elhangzott előadásokat – az előadók szíves közreműködésével, eredeti, vagy rövidített formában – folyamatosan közöljük.

*

Kodály Zoltán és Gyulai Ágost
Almási Sámuel dalgyűjteményéről

Almási Sámuel erdélyi református lelkipásztor két kéziratosa dalgyűjteményt hagyott hátra. Az elsőt, amelyik öt kötetből állott, 1823 és 1870 között alkotta meg. Az I. és a II. kötet címe *Magyar Dalnok* volt, a következő háromé *Énekes Gyűjtemény*. Idővel az I. és a III. kötetnek nyoma veszett. Akkoriban nem ez volt az egyetlen mű, amelynek kisebb-nagyobb részei elkallódtak. A második dalgyűjtemény kétkötetes. Címe *Magyar Dalnok*. Ezekben a daloknak közel egyharmada bizonyíthatóan válogatott dalok másolata az első gyűjteményből (olykor némi jobbító szándékkal). Föltehetően a többi is.

Az első gyűjtemény dallamai már a 19. század végén érdeklődést keltek. Különösen Bartalus István, kisebb mértékben pedig Káldy Gyula merített a kéziratból.¹ Mindketten sajnálatos módon kényük-kedvük szerint változtatásokat hajtottak végre mind a dallamokon, mind a szövegeken.

Bartók Béla *Magyar Népdalok. Egyetemes Gyűjtemény* című posztumusz műve első kötetének a bevezető tanulmányában a sajtó alá rendező Kovács Sándor megemlítette, hogy „A harmincas években Kodály, mint az Egyetemes Gyűjtemény társszerkesztője, a régebbi, történeti értékű kiadványok és kéziratosa népdalgyűjtemények anyagának átnézését, má-

¹ Lásd Bartalus István: *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye. I–VII.* Budapest 1873–1896. Káldy Gyula: *A szabadságharc dalai és indulói.* Budapest 1895.

solását, illetve másoltatását vállalta [...]”² Kodály Zoltán tehát már akkor megismerte Almási kéziratát is.

A korabeli dalgyűjtemények tartalmában annyi egyezés fedezhető fel, hogy bármelyiket elemzi a folklorista, a zenetörténész vagy az irodalomtudós, óhatatlanul hivatkoznia kell a többire is. Ennek a körülménynek volt köszönhető, hogy az *Arany János népdalgyűjteményét* közlétező Kodály Zoltán és Gyulai Ágost úgyszólván lépten-nyomon utalt az Almási kéziratában levő dallam- és szövegváltozatokra, rámutatva a két műben előforduló adalékok közötti hasonlóságokra, illetve különbségekre. Az Arany Jánostól lejegyzett dalokhoz fűzött kimerítően alapos jegyzetek alkalmat nyújtottak Kodálynak és Gyulainak arra is, hogy pontosan megállapítsák, hány dalt vett át Bartalus István Almási kéziratából, és hogyan járt el, amikor azokat zongorakísérettel közreadta 1873 és 1896 között hétkötetes kiadványában.

Kodály Zoltán és Gyulai Ágost egybehangzó véleménye szerint Almási Sámuel ötkötetes kézírata a 19. század legjelentősebb és legterjedelmesebb dalgyűjteményei közé tartozik. Jóllehet csak egy kötet tüzetes tanulmányozására és három kötetbe való részleges betekintésre volt lehetőségük, becslésük szerint a kézirat összesen több mint ezer, dallammal együtt leírt dalszöveget tartalmazott.

Arany János népdalgyűjteményének a jelentőségét méltatva Kodály Zoltán mindjárt bevezető írásában leszögezte, hogy Arany „nemcsak saját maga, hanem egész kora dalismeretéről ad keresztmetszetet. Találkozásai 1830 körüli gyűjteményekkel, hogy csak három nevezetesebbet említsünk: Mindszenty Dániel, Tóth István, Almási Sámuelével, elég sűrűk. Látható szálak fűzik a régebbi debreceni, sárospataki diákgyűjteményekhez, azon keresztül Horváth Ádámhoz.”³ Néhány bekezdéssel odébb pedig így vélekedett: „Ha [Arany Jánost] Debrecen helyett csak Kolozsvárra veti a sors, bizonyára tovább jutott volna a zenében is. Ott már 1820 óta Haydn »Teremtés«-ét, Mozart »Varázssíp«-ját (ahogy akkor nevezték) lehetett hallani. Az ott élt Almási gyűjteményébe is bevezette egy-két áriáját.”⁴

Arany kéziratának 9. sz. adalékához, az *A váradi híd alatt, híd alatt* kezdetű dalhoz Kodály különösen részletes összehasonlító elemzést írt. „Bartalus nem közölte. Egy változatát kiadta I. 130. alatt, Almásira hivatkozva. (Kézírata I. 519. = Almási II. 79.) E két lejegyzés közt különbség van. [...] Amennyire ellenőrizhetjük, Bartalus nem másolta pontosan Almásit. Ennek a »Magyar Dalnok« c. kéziratosa gyűjteménynek eddig egyetlen kötetét láthattuk, az 1834-ben kelt, 177 számot tartalmazó

² *Magyar Népdalok. Egyetemes Gyűjtemény.* A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1934-től 1940-ig szerkesztette Bartók Béla. I. kötet (A I. osztály 1–416. sz.) Sajtó alá rendezte Kovács Sándor és Sebő Ferenc. Budapest 1991. 18.

³ *Arany János népdalgyűjteménye.* Közzéteszi Kodály Zoltán és Gyulai Ágost. Budapest 1952. 9.

⁴ I. m. 10.